

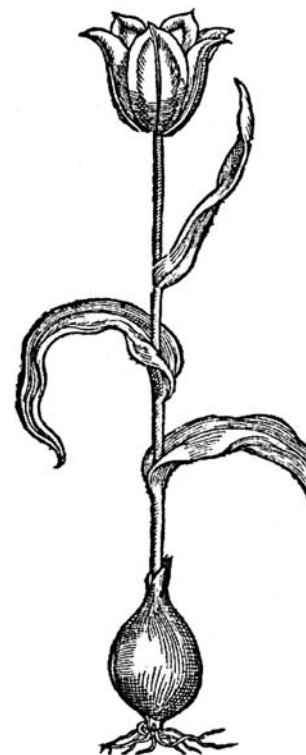
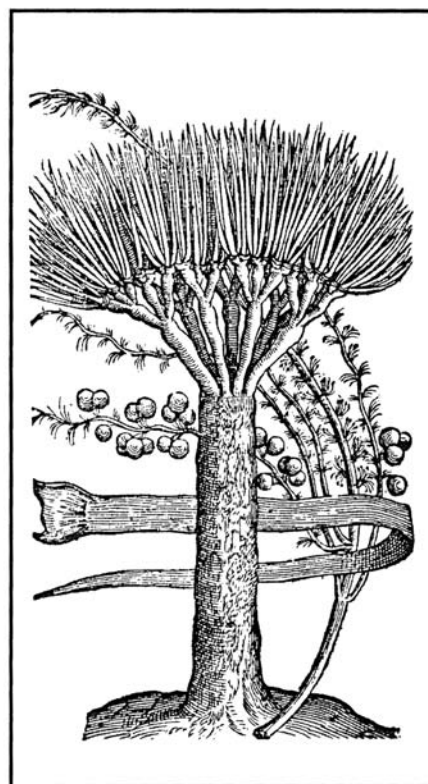
CAROLUS CLUSIUS, JOAN PLAÇA I LA FLORA VALENCIANA

■ EL VIATGE PER LA PENÍNSULA IBÈRICA

Les relacions de Carolus Clusius (Utrecht, 1526 – Leiden, 1609) amb Espanya es van iniciar entre 1564 i 1565, arran del viatge que durant any i mig va realitzar per la península Ibèrica acompanyant Jakob Fugger, fill del banquer Antonio Fugger, comerciant de productes americans. Durant aquell viatge Clusius va descobrir la flora espanyola i les noves descripcions de la natura de les Índies a través de naturalistes portuguesos i espanyols, que va contribuir a divulgar. Va traduir al llatí els *Coloquios dos simples*, del portuguès García de Orta, amb el títol d'*Aromatum et simplicium aliquot medicamentorum apud indos nascentium historia* (Antwerpen, 1567). L'obra d'Orta era la millor descripció de les Índies Orientals i Clusius hi va afegir el 1582 unes *Aliquot notae in Garciae aromatum historiam* (Antwerpen, 1582) amb noves observacions de l'expedició de Francis Drake pel Pacífic.

La relació de Clusius amb els naturalistes espanyols era estreta. El mateix any de la seua publicació va traduir l'obra de Nicolás Monardes (ca. 1507-1588) *Primera y Segunda y Tercera Partes de la Historia Medicinal de las Cosas que traen de nuestras Indias Occidentales que sirven en Medicina...* (Sevilla, 1574), obra transcendental per a la renovació de la *matèria medica* amb els nous productes americans. La va traduir com *De simplicibus medicamentis ex occidentali India delatis quorum in medicina usus est* (Antwerpen, 1574).

Les relacions de Clusius amb la botànica espanyola es van centrar en la flora exòtica, que adquiria la seua millor expressió en les obres d'Orta, Acosta i Monardes. Però el seu més estret vincle personal el va establir amb el catedràtic de botànica de la Universitat de València, Joan Plaça, i amb una sèrie de corresponents sevillans. En el centre d'aquesta xarxa científica es trobava Benito Arias Montano. Va iniciar el seu viatge a la península per Castella: Burgos, Valladolid, Salamanca i Alcalá. Va seguir després a Madrid, Toledo i Extremadura, fins entrar a Portugal i visitar Lisboa. Tot seguit es va dirigir a Sevilla, centre de les relacions comercials i científiques amb les colònies americanes. Després passà per Cadis, Gibraltar, Màlaga, Granada i va arribar a València a finals de 1564, on va romandre tres mesos durant els quals va establir una sòlida relació científica i d'amistat amb Joan Plaça. A mitjan abril de 1565, Clusius va tornar a Madrid de camí a Antwerpen, on va arribar a començament de juny.

Fruit de l'herborització per terres ibèriques van ser els *Rariorum aliquot stirpium per Hispanias observatarum historia* (Antwerpen, 1576), els *Rariorum plantarum historia* (Antwerpen, 1601), que inclouen més de cent espècies noves, i la seua obra de síntesi *Exoticorum libri decem* (Leiden, 1605). El seu amic, l'editor Plantin va publicar el 1611 una edició pòstuma sota el títol de *Curae posteriores*.

■ L'AMISTAT AMB JOAN PLAÇA

Els principals testimonis de la relació científica de Clusius amb el catedràtic de botànica de la Universitat de València, Joan Plaça, procedeixen de les seues pròpies obres. Malgrat l'estreta col·laboració científica entre ambdós, no han quedat testimonis de la seua correspondència. No obstant això, els mesos que Clusius va passar a València i el magisteri de Plaça van ser determinants per al seu projecte científic d'estudiar i imprimir una obra sobre la flora espanyola. En el capítol II del llibre primer dels *Rariorum...*, en referir-se a la *persea*, afirma Clusius: "El seu fruit madura a la tardor, segons em va explicar l'il·lustre senyor Joan Plaça, metge i professor valencià, qui m'ho va mostrar en el lloc citat i em va assegurar que la gent del poble l'anomenava *mamay*, si bé els espanyols que ens van descriure Amèrica amb aquest nom designen un altre arbre molt distint." Quan es refereix als fruits de la *persea* sempre verds també anota l'apreciació de Plaça, quan assenyalava que no són de color herba, sinó negre.

En el capítol XLI de *Rariorum...* fa referència a la *casia*, abundant en el Regne de Granada i a València, que els naturalistes flamencs identificaven amb l'*osiris*, encara que va acabar rebent el nom de *casia*, com en alguns llocs d'Espanya. Per a identificar-la amb la botànica clàssica, Clusius recorre a l'autoritat: "El savi Plaça la identificava amb el *polygonus* de Plini." També li va servir per a identificar el *rubus Idaeus Valentinus*, o *espino del Ida de Valencia*. La varietat observada no tenia espines, i això contradeia la descripció clàssica; però el metge valencià li va aportar la clau en observar que un còdex llatí de Dioscòrides assenyalava que la planta també es troba sense espines, el que no apareixia a les versions gregues. Comenta Clusius que Plaça li havia mostrat exemplars de l'*espino del Ida de Valencia* en el mateix convent en què apareixia la *persea*, situat a penes a una milla de la ciutat de València.

En referència a la varietat de *Narcissus* que anomena *esparganio de Plaça*, afirmava Clusius que "Al nord de València, en llocs aspres i pedregosos, naix una planta que té dues fulles esteses pel sòl, allargades, grosses i de color verd negrós, molt paregudes a les del

narcís descrit en últim lloc, però en la cara interna de les quals es dibuixa una línia prou ampla i blanca i de traçat longitudinal. L'arrel és bulbosa i és formada per moltes capes, com la ceba, de les quals l'exterior és negra i les interiors blanques i plenes d'un suc viscos i dens, i tenen un sabor amarg desagradable. L'il·lustre metge, el senyor Joan Plaça, deia que aquesta planta tenia una tija lleugera i d'un peu d'alt (perquè l'arrel amb les fulles només vaig aconseguir desenterrar-la gràcies a les seues indicacions) i en la part alta algunes flors semblants a les del lliri i blanques i que les càpsules subsegüents eren rodones i s'hi amagava una llavor menuda que ell anomenava *esparganio*."

L'*Hemerocallis valentina* és una altra de les plantes esmentades per Clusius com a autòctona del litoral valencià i batejada així per Plaça "perquè deia que tenia les flors com les del lliri, però lleugerament grogues fosques i de to pàl·lid". De la mateixa manera, citava l'autoritat de Plaça en la descripció de la *ruda silvestre*, varietat esmentada per Dioscòrides i rebutjada per Ruelle, i reconeixia: "El primer que em va mostrar aquesta planta va ser l'il·lustre senyor Joan Plaça, metge i professor de València, a una milla de la ciutat de València, en el monestir consagrat a la Santa Mare de Déu que porta el sobrenom de Jesús, en el mateix hort que creix l'alvocater; després la vaig veure en altres llocs. La vaig veure arrancada, amb l'arrel més gran de totes les plantes, en la finca suburbana de l'il·lustríssim senyor Pedro Alemany, que m'havia ofert la seua hospitalitat; tenia uns dos colzes de llarga i als costats havien nascut unes trenta plantes menudes, de les quals vaig arrancar-ne dues i les vaig portar amb mi a Bèlgica."

En les discussions o dubtes sobre la identificació d'algunes plantes, Clusius sovint recorre al criteri de Plaça. Ho fa fins i tot per a mostrar la controvèrsia, com succeeix a propòsit de l'*onobrichis*, que el metge valencià identificava amb l'*astragalus*, encara que, segons l'opinió de Clusius, la descripció ho contradeia. I, sobretot, són nombrosos els casos en què es refereix a herboritzacions que junts van realitzar en les terres valencianes: "Aquesta planta [*Anthyllis valentina*] només la vaig veure a la vora de les séquies de la ciutat de València, a Espanya, junt amb la porta que mira cap al castell reial, i açò perquè me la va mostrar el senyor Plaça." "El doctíssim Plaça, mentre arreplegàvem junts diverses plantes en la costa de València, pensava que l'*alipon* era l'*alypum*."

Els llibres de Carolus Clusius sobre la flora exòtica i la flora hispana són un testimoni clar del prestigi de la botànica renaixentista valenciana a través de la figura de Joan Plaça.

JOSEP LLUÍS BARONA

Catedràtic d'Història de la Ciència de la Universitat de València

